

del paraigua) dels vuit per publicar. El premi Joan Blanca de la Vila de Perpinyà atorgat a en Jordi conjuntament amb la seua esposa Odeta, encara que tardanament en el rànquing de guardonats, vingué a reconèixer el 2007 una acció cívica mai deixada de banda. El 2008 el *Diccionari de la literatura catalana* d'Enciclopèdia Catalana, i després els repertoris digitals catalans, integren Jordi Carbonell i Trias al lloc que pertocava a un escriptor de Perpinyà per qui «Escriure [era] com una cosa natural. Res de poesia. Tot novel·la. I res en francès.»⁶

Miquela VALLS ROBINSON
 Institut d'Estudis Catalans
 ICRECS, Universitat de Perpinyà Via Domitia

MARTÍ DE RIQUER (1914-2013), *IN MEMORIAM*

Dia 17 de setembre del 2013, pel matí, morí, a la mateixa Barcelona, que tant va estimar i on havia nascut feia quasi un segle, l'excel·lentíssim Sr. Martí de Riquer i Morera. Hereu d'un escut de quaters molt ben poblats, tanmateix allò més destacable de la seva forta personalitat fou la seva pregona saviesa i la seva noblesa d'esperit, fruit assaonat d'una llarga vida d'estudi i de treball intel·ligent, que li meresquen el seu títol més preuat: ser considerat, de manera força unànime, com el nostre "darrer humanista".

Aquest homenot de les nostres lletres, és mereixedor d'una vasta biografia ben perfilada, que de segur reflectiria les tensions de tot un segle de vida catalana i barcelonina. Sortosament ens va llegar l'excel·lencional volum *Quinze generacions d'una família catalana* (=QG, B., QC, 1979 i 1998/2),¹ on va operar una profunda cala en la història i la intrahistòria del nostre país, i ens brindà unes dades que es demostren essencials per a comprendre la rica personalitat de l'autor. Per desgràcia l'obra es tanca a principis del s. xx, just abans de la naixença del Dr. Riquer. Ens deixa així amb la mel en la boca, frissosos de llegir l'esperada continuació! Per això és tant d'agrair la lloable iniciativa de Cristina Gatell i Glòria Soler d'omplir aquella evident llacuna en un volum: *Viure la Literatura* (Barcelona, La Magrana, 2007), ple de reminiscències personals recollides de la boca del mateix Riquer.

Nét del prestigiós pintor i escriptor modernista Alexandre de Riquer, el jove Martí, segons confessió personal, va iniciar-se a partir dels 14 anys no sols en la lectura dels grans clàssics grecol·latins, sinó també del *Quijote*, les petjades barcelonines del qual va descobrir de la mà de la mare. Fidel a la seva vocació hel·lenística aspirava a traduir Lluçia de Samosata a la col·lecció «Bernat Metge», i es preparava per a aquesta tasca a les classes de Carles Riba i de Joan Petit.

Per fortuna hom va fer-li present dels vint volums aleshores publicats de la col·lecció «Els Nostres Clàssics». I si en l'edició del *Tirant* pogué trobar-hi de seguida un admirable precedent del *Quijote*, en la de *Lo Somni* de Bernat Metge, hi descobrí, en un català de ritme i sonoritat clàssics, i en un text que palesava la «Influència del *Secretum* de Petrarca» (1933), la narració d'una vivència personal que era alhora la plasmació d'una determinada realitat històrica expressada en forma de diàleg platònic (*EUC*, 18, 1933).

Fruit d'aquesta conjunció inicial fou el seu primer llibre: *L'humanisme català (1388-1494)*, publicat per Barcino el 1934. Escrit des d'un obligat diàleg interior amb dos destacats representants

6. Veg. nota 3.

1. En la present necrològica passem revista de manera abreujada i necessàriament selectiva a la principal producció riqueriana, referint-nos *passim* a les dades bàsiques (tema, lloc i dada) de les seves publicacions més significatives, facilitant així a qualsevol persona interessada la consulta d'una bibliografia més completa.

de la millor tradició cultural del nostre país: Antoni Rubió i Lluch i Jordi Rubió i Balaguer, aquell petit breviar amb el temps va convertir-se en un text programàtic que fomentà la discussió d'una temàtica esdevinguda polèmica, represa el 1969 per ell mateix en el *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (V. 1969, II), i a la qual encara alludí amb evident convicció, en la *laudatio* dedicada al P. Batllori, generosa i solemnement pronunciada a Santa Maria del Mar.

Aquell llibret anticipava tot un vast programa de treball, que el 1935 ja començà a donar fruits amb una sèrie d'edicions importants (els *Scipió e Aníbal* i *De Providentia* d'Antoni Canals, les *Poesies* de Jordi de St. Jordi, les de Pere Torroella, i uns *Comentaris crítics sobre clàssics catalans*), seguides el 1936 per un altre treball sobre les traduccions castelleses del mateix Canals (*BSCC*, 17), la publicació i estudi de les poesies d'Andreu Febrer (l'edició d'ENC és del 1951!) i una vasta *Antologia general de la poesia catalana*, enllestida amb Joan Teixidor i J. M. Miquel i Vergès.

La col·laboració en ENC implicava el disciplinat mestratge del savi director de la col·lecció, Josep Maria de Casacuberta, garantia de rigor filològic i d'escrupolosa fidelitat als textos; de manera que quan va esclatar la guerra incivil del 1936-39, Riquer, ja ben encaminat cap el conreu dels clàssics catalans medievals, gaudia d'un merescut prestigi de jove promesa. Això va afavorir que trobés aixopluc en el servei de recuperació d'arxius, dirigit per Agustí Duran i Sanpere. De la dificultat de la tasca front a grups anarquistes incontrolats que identificaven aquella vella paperassa amb un passat històric que volien esborrar a força de gasolina redemptora, en dona testimoni el fet que hom hagués d'actuar sota la protecció dels mossos d'esquadra i que el savi historiador Duran arribés a bescanviar arxius sencers per l'obra del geògraf anarcocomunista Elisé Reclus, *El hombre y la tierra!*

Riquer aviat va optar per passar-se al costat "rebel"; una opció del tot consistent amb la remarcable trajectòria, tan ben descrita a *QG*, d'alguns dels seus il·lustres avantpassats de sòlides conviccions catòliques i carlines. Així ho apuntà ell mateix, no sense ironia, en els prolegòmens d'aquella obra.²

Quan, indocumentat i sense diners, el jove erudit estava a punt de travessar la frontera, fou detingut per una patrulla francesa. El domini dels clàssics el va salvar d'anar a raure a un camp de concentració. Perquè l'oficial francès va resultar ser un altre estudiant de lletres que enllestia una tesi sobre el *Discurs de la Pau* de Demòstenes. I quan Riquer, li va recitar el fragment inicial d'aquella bella arenga: «Horo mèn, o ándres Athenáioi», ...acabà imposant-se la solidaritat de les belles lletres.

L'anècdota és ben digna d'un film pacifista. Però el cas és que Riquer va acabar fent la guerra com oficial del «Tercio de Requetés de Nuestra Señora de Montserrat», integrat per soldats catalans, i, segons confessió pròpia, el grec se li va rovellar en el procés. La lectura preferida durant aquella etapa fou la *Commedia* del Dant, en la minúscula edició de Hoepfle, que cabia en la butxaca de la guerrera. Un text certament adequat a unes circumstàncies, que al final van imposar-li el penós tribut d'una ferida de guerra en el braç dret, superada amb una extraordinària fortalesa. Riquer va haver d'aprendre a manejar la inseparable pipa i a teclejar la seva Hispano Olivetti amb la mà esquerra.

Anys més tard, vaig tenir l'avinentesa de presenciar en el bell pati de la facultat de Lletres, com un altre estimat mestre, el Dr. J. M. Bleuca, que, com és sabut, portava amb extrema elegància una notable manca d'oïda, s'adreçava, al seu col·lega Riquer, posant l'èmfasi en el que ambdós havien fet, i en el molt més que encara haurien pogut fer, si ho hagués estat pel molest entrebanc

2. *Ibid.*, p. 12: «...pel que fa a les opinions o actituds que avui diríem polítiques dels meus avantpassats, sobretot quan el país estava dividit en dues faccions, presento els fets com resulten de la documentació utilitzada, i, com que la gent ben educada respecta l'opinió d'altri, m'abstinc de justificar-los o de blasmar-los. El lector ja veurà que, sempre que a Catalunya hi ha hagut oposició i lluita entre dues tendències, els individus que integren les famílies ací estudiades han abraçat i defensat la tendència contrària a aquella que és vista amb més simpatia a la *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila...».

que la vida els havia obligat a comportar. En realitat —vaig pensar—, cap lector d'ambdós mestres mai no hauria pogut ni sospitar, que els havia calgut superar cap mena d'handicap.

Si alguna cosa cal destacar de la Facultat de Filosofia i Lletres de la universitat de Barcelona, malgrat la manca de llibertats elementals, és precisament el selecte planter de mestres que va arribar a reunir en el seu claustre.³ Un grup ben selecte que destacava damunt l'aclaparadora grisor general i la mediocritat imposada per les purgues inexorables.

El Dr. Riquer va incorporar-s'hi, el 1942, com a professor auxiliar temporal de Filologia Moderna i encarregat, fins el 1946, de la càtedra vacant d'*Història de la Llengua i Literatura Espanyoles*, i com a professor encarregat i després adjunt (1947-1950) a la càtedra de *Literatures romàniques*. Càtedra que va obtenir el 1950 i va mantenir fins a la jubilació el 1984, i en qualitat d'emèrit fins al 1990 (amb una important etapa, el 1965 com a vicerector, i una estada a la UAB del 1970 al 1976, durant l'etapa creacional d'aquella institució). La Universitat de Barcelona va honorar la seva brillant trajectòria amb un *Symposium in Honorem Prof. M. de Riquer* (B. 1984) i uns concorreguts volums d'homenatge: els *Studia in honorem prof. M. de Riquer* (B., QC, 1986, 3 vls.).

Diuen que les primeres amors són veres, raó per la qual resulta ben interessant la producció primerenca d'aquell flamant professor universitari. Les circumstàncies inicials van propiciar que anés articulant un programa vast i variat, al principi centrat en les literatures medievals hispàniques, i més tard ampliat a la francesa i italiana. En dos importants treballs del 1941 demostra la influència dels autors catalans, en especial la de la poesia d'Ausiàs March (*Revista Nacional de Educación*, 8), damunt els autors castellans («Relaciones entre la literatura renacentista castellana y la catalana en la Edad Media», *Escorial*, 3), incidint en la importància de la Corona d'Aragó com a porta sempre oberta a les influències italianes i franceses. Ambdós estudis marquen ja el que serà la tendència a bastir ponts de contacte, al marge de les barreres culturals i lingüístiques que aleshores hom tractava d'imposar. I aquesta serà una constant de la producció global de Riquer. Tant l'edició de la *Poesia* d'Ausiàs March com la vasta monografia sobre la presència d'aquest gran valencià en els poetes castellans, també apareguda aquell any, ja anuncien un avançat estadi de preparació de la tesi doctoral sobre el mateix tema, llegida a Madrid el 1945 i publicada un any més tard.

1. A L'OMBRA DE MILÀ I FONTANALS. RIQUER OCCITANISTA

El Dr. Riquer tot posant en pràctica el consell que el 1944 havia rebut del gran romanista Karl Vossler, de no centrar-se en una sola àrea lingüística, trobà la manera de mantenir-se fidel a la vella tradició de la universitat que l'acollia, on el *pontifex maximus* de la literatura hispànica, Marcelino Menéndez y Pelayo, havia assimilat l'esperit i la doctrina de Manuel Milà i Fontanals. La monumental obra de Milà, *el primero de los romanistas españoles* en paraules de Riquer, era un model de metodologia positivista magistralment aplicada i fou molt apreciada per Gaston Paris, Paul Meyer i Alfred Morel-Fatio. Fins a quin punt Riquer va reivindicar i fer seves aquelles pautes crítiques basades en el coneixement directe de les fonts epicolríques, ho prova el fet que més tard assumís, amb l'ajuda d'alguns deixebles avantatjats, com Joaquim Molas, C. Martínez i F[rancisco] R[jico], la iniciativa de reeditar el 1959 i 1966, *Los trovadores en España* y la *Poesía heroico-popolular castellana*.

3. Com ara: Antoni Badia i Margarit, Marià Bassols, José M. Bleuca, Joaquim Carreras i Artau, Joan Maluquer, Felip Mateu, Josep M. Millàs, Lluís Pericot, Joan Petit, el mateix Martí de Riquer, Carlos Seco, José M. Valverde, Joan Vernet, etc.

Riquer va convertir-se, així, en un excel·lent continuador de la trajectòria d'En Milà, fins arribar a ser un dels millors occitanistes europeus. La seva aportació a l'estudi de la tradició trobadoresca va molt enllà de la modesta exigència d'explicar a classe la poesia romànica medieval i va servir per aconseguir una fita que ni Milà ni Rubió i Lluch mai no arribaren a aconseguir: introduir tot *en passant* de manera oficial en una universitat espanyola, l'estudi de la literatura catalana. En aquest sentit convé destacar que l'edició pionera de les *Poesies* de Bernat de Ventadorn és del 1940, i l'obra de Cerverí de Girona, tot i publicar-se en forma de llibre el 1947, és fruit de treballs precedents, apareguts el 1945 i enllestits en unes condicions de treball força precàries. Riquer va identificar Cerverí amb Guilhem de Cervera (*BRABLB*, 28, 1959-60), i va estudiar la personalitat (*BRABLB*, 23, 1950) i la cronologia d'aquest trobador català (*Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, M, 1952, III), centrant, a més, l'atenció en algun dels seus poemes més interessants, com "La cançó de les lletres" (1959).

El 1948 publicà un nítid *Resumen de Literatura Provenzal Trovadoresca*, i el primer volum de *La lírica de los trovadores*, revisat per Jordi Rubió. Concebut amb una clara finalitat pedagògica, aquesta antologia va acabar transformant-se en els tres esplèndids volums de *Los trovadores: historia literaria y textos* (1975 i reedicions). Aquesta obra, dotada d'un vast pròleg que resumeix el bo i millor de la crítica, d'introduccions clares i succintes a cada autor, presenta una tria de poemes presos de les millors edicions i dotats d'una versió literal que no deixa de ser literària, i oferien sovint els textos de moltes *vidas* i *razos*, bibliografia adient, etc., estava destinada a convertir-se en la síntesi més completa del món trobadoresc.

Una altra fita important serà l'edició i estudi de la poesia de Guilhem de Berguedà, bastida a partir de monografies parcials (1952, 1953, 1957-1970) i culminada amb una edició que hom pot considerar definitiva (1971 i posterior reedició de QC). No deixa de ser divertit que fossin precisament els monjos de Poblet els destinats a fer-se càrrec de la primera edició d'un personatge que Milà havia qualificat d'*odioso*, les composicions del qual *no deben salir en gran parte de lo más recóndito de la necrópolis científica*. Milà apuntava també que l'autor oferia dificultats d'interpretació *acaso insuperables*. Riquer, que s'adelitava explicant les malifetes d'aquest trobador, amb la gosadia i el tarannà cavalleresc del qual pareixia identificar-se, va superar per complet aquestes barreres interpretatives. Qui hagi acompanyat el mestre en alguna excursió al Berguedà, o a qual-sevol dels castells catalans que ell va contribuir a estudiar (1955-1965, 3 vls.), o hagi tingut la sort d'acompanyar el seu caminar resolut pels carrers de la Barcelona medieval escoltant les seves explicacions, sap molt bé fins on podia arribar l'evocadora fascinació de la seva paraula, capaç de donar vida a les pedres més recòndites.

2. RIQUER I LA LITERATURA FRANCESA MEDIEVAL

A les classes del seminari barceloní de romàniques hom treballava, —amb la col·laboració de deixebles avantatjats com Francesc Noy i Gabriel Oliver—, una molt completa *Antología de textos literarios románicos medievales*, (B., 1950-52, 3 vls). Cada volum contenia mostres ben representatives dels *cantares de gesta* (I), *la poesía lírica* (II) i *la materia de Bretaña* (III). N'hi havia una edició d'estar per casa, d'ús intern, en un sol volum, que ens recomanava d'enquadrar intercalant entre pàgina i pàgina al corresponent full en blanc, a fi d'anotar la versió del text traduït a classe o en el corresponent seminari pràctic, junt amb les necessàries acotacions, la qual cosa facilitava l'estudi comparatiu dels millors textos de literatura romànica. Aprengem així que és impossible entendre *El Cantar del Mio Cid* sense haver conegut la *Chanson de Roland*; ni la poesia del Petrar-

ca, d'Ausiàs o del marquès de Santillana, sense haver freqüentat la poesia dels trobadors. Comprovàvem alhora la dimensió universal dels temes i motius i la impossibilitat d'encabir la literatura medieval europea en una esquifida visió compartimentada de la literatura.

Referint-se al seu treball com a professor, el Prof. Riquer repetia sovint que «allò important és fer classe, i fer-la bé, respectant els alumnes i sense humiliar a qui no sap». Ara, fer les classes bé implica una exigència de preparació i de recerca. I en el cas del Prof. Riquer aquesta era l'altra cara de la docència. Tal imbricació és del tot òbvia en les publicacions referides als tres temes centrals de l'esmentada antologia. Pel que fa a l'èpica, el llibre sobre *Los cantares de gesta franceses (sus problemas, su relación con España)* (M. 1952) cobrí amb escreix una evident necessitat docent. Bé que ho va demostrar la versió francesa del 1957 (reimpresa el 1968), que va convertir aquesta obra equilibrada i ben articulada en llibre de text de les universitats de la república veïnada. Un altre llibre que estudiàvem a classe era la *Chanson de Roland*, obra que Riquer va traduir i editar dues vegades, el 1960 (Austral, 1294, amb nombroses reimpressions), i el 1983 (B, QC). El 1955 Riquer publicà cinc articles de tema francès, un d'ells sobre l'"aventure", el "lai" i el "conte" en els *lais* de Maria de França (FR, 9), dos aborden temes com "La lanza de Pellés" (RF, 9), o el motiu de les gotes de sang sobre la neu del *Perceval* (RFE, 39). Els millors d'aquests bells treballs, resumits i explicats a classe, van ser recollits el 1968 en un volum sota el títol de *La leyenda del Graal y temas épicos medievales* (M., Prensa Española). El 1957 constatem que *Li contes del Graal* ocupa un lloc preferent en la llista de les publicacions riquerianes, amb dos articles referits a aquest important text de Chrétien de Troyes (BRABLB, 27 i FR, 4), i, com era previsible, descobrim, acte seguit, que entre les seves publicacions del 1961 hi ocupa un lloc destacable la traducció castellana del *Perceval o El cuento del Grial* (Austral, 1308, amb nombroses reimpressions); una obra més tard reasumida en l'acurada edició bilingüe del 1985 (B, QC). Esment apart mereix la conferència pronunciada el 1956 a la universitat de Liège, i publicada allà mateix el 1959, sobre «Épopée jongleresque à écouter et épopée romanesque à lire», traduïda a l'alemany el 1978, en un volum sobre èpica francesa.

Aquest evident procés d'elaboració progressiva d'uns temes tractats a classe, presentats en uns primers assaigs més o menys provisionals, que, finalment s'articulen i culminen en obres de gran pes, definitives, o posem que quasi definitives, per no abusar de la grandiloqüència, hauria de constituir l'ideal de qualsevol professor universitari, i és una realitat ben palpable en el currículum acadèmic del professor Martí de Riquer. En Riquer es donà el cas, no gens freqüent, d'un català que aconseguí de guanyar-se el respecte dels francesos pel seu magistral tractament de la seva literatura medieval. Basti recordar que fou elegit membre de l'Institut de France en l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, i de l'Académie Internationale d'Héraldique, i guardonat el 1988 amb el prestigiós Premi Montaigne, concedit, és cert, per una fundació ubicada a Alemanya, però que, com és sabut, té bona cura de consultar els millors experts d'arreu del món abans d'atorgar tan preuada distinció. D'altra banda, des del 1980 Riquer era president honorari de la *Société Rencesvals*, de la qual havia ocupat els càrrecs més importants, hi havia organitzat (perquè també tenia el do de l'organització!), dos dels tres congressos celebrats en territori espanyol.

3. RIQUER I LA LITERATURA CATALANA MEDIEVAL

El *Resumen de Literatura provenzal* esmentat més amunt en realitat formava part d'una curiosa trilogia que inclou altres dos compendis del mateix format, dedicats, respectivament, a la literatura catalana i a la portuguesa (B., 1947). El *Resumen de Literatura Catalana*, juntament amb una altra competent síntesi que figura entre les publicacions del Museu històric de la Ciutat de Barcelo-

na (1972), marca les línies essencials del que amb el temps arribaria a ser el que fins ara els estudiants han anomenat *EL RIQUER*: la justament famosa *Història de la literatura catalana* (B. 1964, 3 vls. i 1980-81). El procés de gestació que porta dels esquemes del *Resumen* a l'àmplia, sòlida i ben estructurada panoràmica de la *HLC* —o sigui: del poder de màxima síntesi a la vastitud de la informació— és fàcilment documentable. La *HLC*, escrita amb l'estil directe, clar i diàfan, característic de l'autor, amb la voluntat de ser «un llibre clar i assequible a tota persona cultivada...i on, sobretot, es desvetlli en el lector el desig de llegir aquells textos i aquells autors», aconseguí d'organitzar i fer assequible el “magma cafarnaúmic” que segons Pla és qualsevol tema cultural en estat pur establint així les coordenades bàsiques de la matèria.

Convé tornar a recordar que quan Riquer va iniciar les seves lliçons de literatura catalana de manera regular, el 1954, el tema era més que mai considerat tabú. Només s'ensenyava en algun cenacle clandestí, on el Dr. Rubió maldava amb enorme dignitat per mantenir el nivell d'excel·lència dels Estudis Universitaris Catalans d'abans de la guerra. Però, a diferència de la de Rubió, oficialment silenciada, la tasca de Riquer va comptar, si més no, amb una tàcita tolerància, factor no gens desdenyable que va permetre d'anar bastint, amb paciència i a consciència, aprofitant el treball i la saviesa d'un i altre, un canemàs conceptual i documental que ens ha servit de base durant anys, i que manté encara ara la seva essencial vigència. Malgrat noves edicions i monografies que a poc a poc van obrint noves perspectives, aprofitant la documentació riqueriana, la medievalística catalana s'ha nodrit i encara es nodreix de la infatigable activitat de síntesi, intuïció i treball que suposen les aportacions de Riquer. Això no és gens difícil de documentar, i hom em perdonarà si centro l'atenció en una obra de les considerades cabdals, com ara el *Tirant lo Blanc* (= *TB*).

En primer lloc cal tenir present que durant molts anys l'única edició disponible, un cop exhaurides o destruïdes les altres, fou la publicada el 1947, en la Biblioteca Perenne de l'editorial Selecta. Ben anotada, dotada d'índexs i d'una introducció de 200 pàgines aviat es va esgotar. Després el text fou reeditat en nombrosos ocasions. És, de fet, el que circula sense notes i amb una introducció que aprofita la corresponent entrada de la *HLC* (II, 632-71; III, 306-69), amb bibliografia i un utilíssim apèndix documental editat primer per Seix i Barral (B.1969-70, 2 vol.) i més tard per Ariel (1979, i nombroses reimpressions, 1982, 1990, 1991, etc.). També fou aprofitat sense notes en altres edicions (B., MOLC, 1983, 2 vls., i Ed. 62, 1984; Castelló, 1990). Clar i llis: hem llegit i estudiat el *TB* gràcies a Martí de Riquer i sota el seu guiatge.

Més encara: complementàriament a aquesta fonamental aportació, Riquer, el mateix any donava a llum la traducció castellana de 1511, amb una anotació que sovint resulta complementària a la de l'edició catalana (B., Asociación de Bibliófilos, 3 vls.). D'aquell treball, copiat en l'edició que figura sota el nom de F. Buendía (M. 1954), se n'han fet, com a mínim, tres edicions (M., CC, 1974, 5 vls, i B., Planeta, 1974 i 1990).

L'aparició conjunta del text original i de la versió castellana del *TB*, no és gens casual, i com que és evident que una empresa de tals dimensions és impossible d'improvisar, cal suposar que representa, com a mínim, l'esforç d'un grapat d'anys. Ben mirat, es tracta d'un projecte que romandrà obert i anirà encara perfilant-se de mica en mica amb un riquíssim cabal d'aportacions complementàries. Riquer posà les bases de l'estudi de les fonts martorellianes en una conferència publicada el 1949, féu evident la importància d'Eiximenis com a model de tàctica i estratègia militar de Martorell (1973) i transformà de mica en mica la seva recerca tirantiana en una apassionant indagació sociohistòrica del fenomen de la cavalleria, i dels cavallers de carn i os, ja que com va apuntar més d'una vegada irònicament referint-se a les modes historiogràfiques aleshores imperants: *no tot es redueix a les condicions de vida dels treballadors ni a les estadístiques dels preus i salaris!*

El resultat d'aquesta recerca és francament impressionant: exhumació i estudi de les *lletres de batalla*, *cartells de deseiement* i *capítols de passos d'armes* (B.,1963-68, ENC, 3 vls.), uns textos que, juntament amb els sorgits de la ploma del mateix Joanot Martorell, publicats en col·laboració

amb Mario Vargas Llosa (M. 1972 i 1990), permeten posar en evidència la dimensió imaginària d'una fabulació que aprofita i articula models reals. Riquer demostra així la vigència de la *vida cavalleresca a l'Espanya del s. xv* (M. 1965 i versió italiana, Bari, 1970), així com l'existència de nombrosos cavallers anants (M. 1967, M. 1999), *la vida i aventures* d'alguns dels quals, com ara la de *Pero Maça* (B., QC, 1984), li van merèixer una especial atenció.

Una altra dimensió de la vida cavalleresca que l'apassionà fou l'armament. A *L'arnès del cavaller* (B. 1968) Riquer demostrà fins on pot arribar un savi escrutini del textos, fins al punt d'obligar el filòleg a esdevenir expert en temes de notòria especialització tècnica. El Prof. Riquer hi aprofità tot l'aprofitable: retaules, pintures, sepultures, estàtues i tota classe de documentació, inventaris, etc., a fi d'establir la relació precisa entre les paraules emprades en els textos i la realitat que descrivien. El resultat és un llibre impagable per la seva evident utilitat, i que constitueix, alhora, un testimoni viu de tota una època i del vast saber de l'autor.

Aquest coneixement específic l'aprofità Riquer en més d'una ocasió. Així, per exemple, quan les dades proporcionades per la llengua o la mètrica no acabaven de servir per a datar el *Ronsalvals* (BRABLB, 49, 1969), Riquer féu servir el principi que l'armament és un element sotmès a una continuat procés de modernització.⁴ També venia de ben lluny la dedicació del Prof. Riquer a l'heràldica. Autor d'un *Manual de heràldica española* datat el 1942, i d'una *Heràldica castellana del tiempo de los Reyes Católicos* (B., QC, 1986), els dos esplèndids volums de *l'Heràldica Catalana des de l'any 1450 al 1515* (B., QC, 1983), contenen un estudi tècnic dels millors armoriais medievals i no tan medievals conservats, publicats en color en el segon volum, i resulta així un complement del ja citat estudi sobre l'armament.

Aquest setge perseverant culminarà el 1990 i 1992 amb dos llibres de síntesi de les aportacions del mestre: *L'aproximació al TB* (B., QC, 1990, «Premi nacional de la crítica» del Ministeri de Cultura), i *TB novela de historia y de ficción* (B. 1992), dues grans obres que semblen tancar un importantíssim capítol de la recerca riquieriana, centrada en la informació real, documental, de la millor obra de la nostra literatura medieval, obra de la qual n'ha destacat el verisme de la ficció, proclamant i establint la diferència entre novel·la de cavalleries i novel·la cavalleresca.

Només el que acabem d'apuntar, damunt damunt, ja seria molt i massa tractant-se d'un sol investigador, però Martí de Riquer va omplir molts d'altres buits, a base d'edicions bones i millors. A part de les ja esmentades, fou ell qui va donar a conèixer l'obra del dominicà Pero Martines (BRABLB, 17, 1944, i B. 1946), la dels poetes valencians Gilabert de Próixita (B., ENC, 1954) i Jordi de St. Jordi (Granada 1955 i València 1984, en col·laboració), més tard reeditada conjuntament amb la d'Andreu Febrer (MOLC, 1982). Altres edicions de poetes menys importants del s. xv, com Gabriel Farruç i Guerau de Massanet, Guerau i Pere de Queralt, Bernat Serra, Franci Guerau, Ramon Boter, etc., resten encara disperses i potser convendria reunir-les de forma més assequible. Riquer ha editat, a més, el volum dedicat a *l'Època medieval de l'Antologia de poetes catalans. Un mil·lenni de Literatura* (B., Cercle de lectors, 1997, I), que inclou fins i tot textos llatins i hebreus, i ofereix una acurada versió dels textos anteriors a Ausiàs March. Al marge de la poesia, també ens ha facilitat la lectura de nombroses traduccions catalanes antigues, com ara la *Història de Carles Maynes e de Rotllà* (B. 1960), la de fra Francesc Oliver de la *Belle dame sans merci* d'Alain Chartier (B., QC, 1983, confrontada amb l'original francès), *La Tragèdia de Lançolot* de Mossèn Gras (B., QC, 1984) i obretes tan divertides com el *Llibre de tres* (B., QC, 1977).

Tanmateix una de les seves aportacions fonamentals és l'edició crítica i estudi de les *Obres de Bernat Metge*, apareguda el 1959 (Universidad de B., 2 vol.) després d'una primera provatura en

4. On llegim, p. 215: «...si analizamos el *Ronsalvals* y el *Rollan a Saragossa*, desde un punto de vista llamémosle arqueológico, y que los filólogos suelen olvidar o menospreciar, o sea el estudio del armamento ofensivo y defensivo citado en los dos poemas, creo que es posible aproximarse a unas conclusiones válidas».

l'editorial Selecta (1950). Aquesta edició és un monument de la crítica positivista, i ultra tenir en compte i collacionar els vuit manuscrits existents, presenta un text llegible i ben puntuat amb una anotació on s'aprofita tota la bibliografia anterior i les fonts aleshores conegudes. El text català es presenta confrontat amb una versió castellana literal. L'estudi ocupa tot el primer volum de 255 pàgines, si tenim en compte l'interessant apèndix amb les cartes aragoneses i llatines escrites per Metge i una vasta documentació d'arxiu. Es tracta, com era de sospitar, però confessa de manera ben explícita l'autor (I, p.*8), de *la materia que he desarrollado en la Cátedra de Literatura Catalana de nuestra Facultad durante el curso de 1958-1959*. Matèria que, naturalment, va seguir explicant de forma més sintètica en cursos successius.

La tesi continguda en el c. 5 presenta la visió novel·lesca, divertida i cínica, d'un Bernat Metge, de *natura d'anguila*, prou acostat a certes mentalitats actuals. Ha fet fortuna i fins fa dos dies ningú l'havia qüestionada. Ara hi ha qui ho fa, però crec que caldran anys i panys per arribar a superar la suggestiva versió de mestre Riquer. Resultava impactant de sentir-la-hi explicar, amb totes les circumstàncies tràgiques que acompanyaren els darrers moments de Joan I. Era una experiència difícil d'oblidar que el novel·lista Josep Palomero, ha evocat, amb un punt més de lirisme del que jo em podria permetre ara i ací.⁵

Val a dir, que les sessions a les quals fa esment l'amic Palomero ja van tenir lloc —era temps de constant emergència en la universitat— a la seu de l'Acadèmia de Bones Lletres, un bell palau gòtic construït al recer de la vella muralla romana, que Riquer, a força de voluntat i dedicació va fer ressorgir de les runes fins a transformar-lo en un reducte d'estudi i de civilitzada convivència. A les *Memòries* d'aquella institució s'hi pot resseguir el procés d'aquesta restauració i posada al dia material i espiritual, sota el guiatge del qui en fou secretari, president i president d'honor. En aquelles aules, convertides en autèntic seminari, hi trobaren aixopluc molts dels col·legues que preparaven les seves tesis doctorals, i es van formar en esperit d'equip, aprenent a col·laborar i a ajudar-se mútuament. En el *BRABL* hi ha moltíssims dels treballs sorgits d'aquest estímul constant que enriqué notablement la vida cultural barcelonina i catalana, i ha arribat a tenir un ressò internacional.

4. RIQUER I LA LITERATURA CASTELLANA

Tanmateix allò que més ha contribuït a la fama internacional de Martí de Riquer és la investigació dels grans temes de la literatura clàssica castellana. A qualsevol observador objectiu, no deixa de cridar-li l'atenció la desproporció entre el nivell de reconeixement que Riquer va assolir a nivell internacional i nacional espanyol, i les mostres oficials que ha rebut de part de les autoritats catalanes i valencianes. Desproporció que en cap manera guarda relació amb l'enorme cabal de feina esmerçada en el diversos camps que acabem de documentar.

Cal recordar que, ultra les ja esmentades al llarg d'aquest escrit, el Prof. Riquer era membre de les institucions següents: Real Academia de la Lengua Española, Academia de la Historia, Academia Sevillana de Buenas Letras, British Academy, Hispanic Society of America, Medieval Academy of America i Accademia dei Scienze Lettere e Arti di Palermo, i que fou president de la Modern

5. En la seva *Guia didàctica d'Ausiàs March*, B., 1990, p. 11: «El professor Riquer era, a classe, una mena d'huracà...s'asseia amb convicció, deia bon dia a tothom amb franquesa, i aleshores començava el major espectacle possible...el conjunt de refilets que s'originava en el pou infinit de la seua saviesa s'acumulava persistentment en les nostres oïdes, mentre que amb els seus ulls indòmits ens arravatava l'esperit ensinistrant dolçament, com un mag vetust i patriarcal, la nostra fresca voluntat...Feia el que volia de nosaltres.».

Humanities Research Association. Havia obtingut el «Premio Marcelino Menéndez y Pelayo» i el 1997 li fou atorgat el «Príncipe de Asturias». El 1977 fou nomenat Senador per designació de Joan Carles I d'Espanya, del qual fou tutor durant el curs 1959-60, i el qual va ensinistrar en l'estudi de la literatura, amb la divertida col·laboració d'un gos-bidell que marcava ritualment, amb puntualitat canina, l'hora d'acabar la classe. Sembla que l'aleshores príncep d'Astúries va arribar a preparar, sota la revisió riqueriana, un treball sobre l'obra d'Alfons X i la de Jaume I.

La tria d'aquest tutor no era gens infundada. Perquè si alguna persona podia dissertar onsevu-lla amb coneixement de causa sobre *Celestina*, *Arcipreste de Talavera*, Juan de Mena, *Lazarillo de Tormes*, Luis de León, *La Vida es sueño* de Calderón, l'*Amadís*, els dos *Quijotes* (el de Cervantes i Avellaneda), Boscán, i un llarg etc., aquesta persona fou Riquer, ara Don Martín, que n'havia preparat estudis i edicions d'alt nivell.

En realitat, tot el que hem dit més amunt respecte a la rellevant recerca de Riquer sobre el *Tirant*, es pot repetir, *mutatis mutandis*, dels estudis riquerians referits a la màxima creació literària en castellà. Matisant, és clar, que del *Quijote* n'hi ha moltíssimes edicions, amb glosses exhaustives com les de Clemencín, i d'altres gairebé multitudinàries, així com innombrables monografies, raó per la qual el lllindar sensorial de la percepció de l'esforç mai no pot resultar equiparable. Tot i així la llista d'edicions del *Quijote* acurades i solvents preparades per Riquer és impressionant (B. 1958; M.-B., 1983; Buenos Aires, 1973; B., Planeta, 1975, amb nombroses reimpressions; M.-B., 1978, Alfaguara; B. 1981; B. 1987, etc., etc.). Riquer va explicitar la dimensió cervantina de Barcelona, en el seu *Cervantes en Barcelona*, 1989. I de la mateixa manera que hi ha una *Aproximació al Tirant*, hi ha també una remarcable *Aproximación al Quijote*, amb moltes reimpressions i culminada en el guardonat *Para leer a Cervantes* (2003), que, juntament amb els estudis que acompanyen les edicions, van convertir-lo en un dels millors cervantistes. Dels estudis dispersos que conec n'hi ha de tan aguts com la interpretació de l'obscur "echar a galeras" (RFE, 27, 1943), segons ell referit a la impremta. Té especial interès la ponència llegida en francès en forma de discurs presidencial, a l'University College de Londres, sobre l'actualitat històrica del *Quijote* (MLR, 74, 1979), on mostra que Cervantes defensa la necessitat de l'expulsió dels moriscs, fins al punt de posar aquesta tesi en boca d'un morisc. També va estudiar i publicar el *Quijote* d'Avellaneda (1988), tot oferint valuoses pistes sobre la identitat d'aquest personatge.

Sembla, en definitiva, del tot indiferent discutir què fou abans per a Riquer, si el *Quijote* o el *Tirant*. Perquè, com ell mateix repeteix seguit seguit, allò que d'una forma o altra hi ha darrere ambdues obres és la realitat històrica de la cavalleria. Una cavalleria que en el primer cas ja no ho és, perquè D. Quijote és un foll, que ni tan sols és cavaller, i en el segon s'aparta ja substancialment de la tradició fantàsica de l'*Amadís de Gaula*. En la concepció oberta i polifacètica, humanística i humana d'un Riquer de conversa amena, que igual parlava de Balzac que recitava de memòria els versos de Joan Alcover, tot lliga i s'harmonitza en un conjunt en el fons homogeni i supranacional. Per això mateix em permeto opinar que no solament els seus nombrosos deixebles, sinó tots els qui estimem la nostra cultura, catalans, mallorquins, valencians i d'onsevu-lla, tenim un gran deute de gratitud amb aquest veterà romanista, cavaller de la millor literatura medieval, que va enaltir la nostra literatura i la nostra història, donant-li una projecció europea, mostrant i demostrant arreu amb una força de voluntat prodigiosa i una vitalitat de pensament extraordinària, la vella i bella solidaritat de les lletres i la vàlua universal dels nostres grans clàssics.

Albert HAUF VALLS
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de València